

Gawande A. *Sterfelijk zijn. Geneeskunde en wat er uiteindelijk toe doet.* Amsterdam, Uitgeverij Nieuwezijds, 2015. 264 blz. ISBN: 9789057124389. Prijs: € 21,95.

"Ik heb veel geleerd tijdens mijn geneeskundestudie, maar het onderwerp sterfelijkheid kwam niet aan bod," aldus begint Atul Gawande zijn meest recente boek *Sterfelijk zijn*. Zijn drie eerdere boeken *Complicaties* (2002), *Beter* (2007) en *Het Checklist-manifest* (2009) draai-

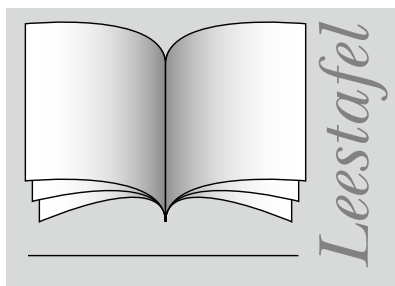
den om kwaliteit van zorg in engere zin (wat gaat er fout, waarom, en hoe kunnen we dat verbeteren?). Met dit boek slaat chirurg en Harvard-hoogleraar Gawande een ander pad in en vraagt zich af hoe we de zorg rond het levenseinde kunnen verbeteren. Het boek bestaat uit twee delen: eerst komt de zorg voor afhankelijke ouderen aan bod, gevolgd door de zorg aan mensen die terminaal ziek zijn. Ik had het persoonlijk sterker gevonden om slechts een van beide uit te diepen, al zal voor een ander de kracht van het boek er juist in liggen dat deze thema's samen besproken worden.

Gawande biedt een genadeloze inkijk in de zorgpraktijk van de Verenigde Staten, waar de behandelimperatief zeer sterk is en het nog altijd minder gangbaar lijkt om eerlijk over prognose en sterven te praten dan in Nederland. Een van de meest schrijnende verhalen is dat van Sara Monopoli, een hoogzwangere vrouw van begin dertig waarbij ongeneeslijke

longkanker geconstateerd wordt (online te lezen als essay in de New Yorker onder de titel "Letting Go"). Hierin laat de auteur zien waar hij een meester in is: het virtuoos verweven van medische en wetenschappelijke feiten, patiëntenverhalen en persoonlijke inzichten.

Het is opvallend hoe openhartig en zelfkritisch Gawande is. Dat zorgt ervoor dat het boek nergens belerend wordt. Het heeft overigens wel een duidelijke boodschap: het verbeteren van levenseindezorg moeten we zoeken bij de ouderengeneeskunde en de palliatieve zorg. Als dat weinig vernieuwend klinkt, dan heeft u gelijk: voor mensen met enige ervaring in deze vakgebieden is dit boek geen openbaring. Toch is het alleszins lezenswaardig: voor een boek met een dergelijk zwaar onderwerp is het verrassend levendig en positief.

Dr. Anke Oerlemans, postdoc, University of Birmingham en IQ healthcare, Radboudumc

Wobbes Th & Muijsenbergh M van den (red.). *Baas over eigen lichaam? Dilemma's rond zelfbeschikking en gezondheid.* Nijmegen, Valkhof Pers 2015. ISBN: 978-90-5626-4407. 104 blz. Prijs: € 12,50.

De hoofdstukken in deze bundel raken allemaal aan de vraag hoe patiënten (of cliënten) en artsen zich verhouden tot autonomie bij medische beslissingen. De autonomie van de patiënt is

steeds belangrijker geworden, en in de bundel wordt vanuit verschillende invalshoeken een analyse gegeven van deze ontwikkelingen. In de eerste hoofdstukken wordt duidelijk dat opvattingen over de rol van autonomie variëren tussen groepen binnen onze samenleving. Bovendien is het aan autonomie gekoppelde recht op zelfbeschikking niet op te vatten als een afdwingbaar recht. Hubben laat zien dat bij medisch handelen niet alleen de wens van de patiënt richtinggevend is. De arts heeft een eigen verantwoordelijkheid in de vorm van de professionele standaard. De hoofdstukken over esthetische chirurgie en wensgeneeskunde laten daarna vooral zien hoe complex het is voor een arts om te bepalen of een wens autonoom is en of de medische handeling die gevraagd wordt proportioneel is. Het patiëntenperspectief met haar unieke beleving van de dilemma's komt fraai aan de orde in de bijdrage van Jenny Slat-

man. In de laatste twee hoofdstukken duiken de auteurs wat meer de diepte in, maar weten goed de aansluiting te behouden met het voorgaande. Thomas Nys door te laten zien dat het aanbieden van keuze-opties onvoldoende is voor het respecteren van autonomie en Gert Olthuis door in te gaan op het vervreemdende effect van ziekte op de lichaamsbeleving. De vraag wie precies de baas is over het lichaam helpt dan meestal niet. Een iets sterkere afbakening van de hoofdstukken had de overlap die hier en daar in het boek zit kunnen voorkomen en misschien de ruimte gegeven om de interessante punten verder uit te diepen. Maar het onderwerp van het boek is uiterst relevant voor de huidige geneeskunde, en elk hoofdstuk bevat zeer lezenswaardige passages.

Dr. Ghislaine van Thiel, UMC Utrecht, divisie Julius Centrum